

FOLYÓIRATSZEMLE

Helynévtörténeti Tanulmányok 11. (2015)

Szerkesztők: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. A Magyar Névértudományi Kiadványai
36. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 200 lap

A Helynévtörténeti Tanulmányok legfrissebb kötete kétszáz oldalon tizenhárom tanulmányt tartalmaz, amelyek részben egy, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara fennállásának 100. évfordulója tiszteletére szervezett 2014. októberi konferencián, részben pedig a 2014 májusában megrendezett, kilencedik síkfőkúti helynévtörténeti szemináriumon hangzottak el. A megjelent írások tematikai szempontból főként a helynévtanhoz, kisebb részben a személynévkutatáshoz, valamint nyelvtörténeti és történettudományi kérdésekhez kapcsolódnak.

HOFFMANN ISTVÁN és TÓTH VALÉRIA a kötetet nyitó írásukban (7–15) KNEZSA ISTVÁN és KRISTÓ GYULA nézeteire és kutatási módszereire reflektálva járják körül azt a kérdést, hogy milyen módszerekkel és megközelítésekkel segítheti a korabeli helynév- és személynévanyag elemzése a Kárpát-medence 11. századi nyelvi-etnikai viszonyainak megértését. A szerzőpáros néhány szempont kiemelésére szorítkozik. A helynévadás és -használat elméleti kérdéseiről, a törzsi helynevek keletkezésének körülményeiről, a helynév-rekonstrukció eljárásáról adnak összefoglalást a tisztánlátás érdekében. A korábbi kutatások kritikája által is felhívják a figyelmet arra, hogy csak szakszerű módszerekkel lehet a korabeli helynévanyagból kiindulva történeti következtetéseket levonni, a korabeli személynévkinccsnek pedig nemigen lehet nyelvi-etnikai forrásértéke.

Az ő témájukhoz is kapcsolódik RÁCZ ANITA tanulmánya, amely a népnévi és törzsnévi eredetű helynevek tipológiai és névföldrajzi sajátosságait mutatja be (17–34). Részletesebben a népnévi eredetű toponimákkal foglalkozik. A helynevek szerkezeti szempontú csoportosítását követően az egyes típusokat térképen jelöli előfordulásuk gyakorisága szerint. Első előfordulásaik alapján relatív kronológiát állít fel, és felülvizsgálja, továbbgondolja a szakirodalom korábbi megállapításait.

ZOLTÁN ANDRÁS a 11. századi szláv–magyar nyelvi kapcsolatokról ír a jövevényszavak kapcsán (35–44). Munkájában feltárja a korabeli bolgárszláv dialektus jellegzetességeit, történeti alakulását – a denazalizációt és a jerek változásait –, és ezeket korjelzőnek használva meghatározza egy-egy bolgárszláv jövevényszó magyarba való bekerülésének az idejét.

A 9–11. századi Kárpát-medence régészeti és nyelvészeti kutatásához kapcsolódik RÉVÉSZ LÁSZLÓ tanulmánya (45–54). A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a régészeti kutatás nem ismer a Délnyugat-Dunántúlon magyar vonatkozású temetőket a 11. század végéig. Ez alapján kétségbe vonja azt a nyelvjárási hasonlóságokon alapuló tételt, hogy a székelyek a nyugati Őrség-Őrvidék területéről lettek áttelepítve az erdélyi Királyföldre.

Szerinte az őrségi és háromszéki nyelvjárások közötti hasonlóság oka a két népcsoportnak egy korábbi közös, számunkra ma még ismeretlen területről való kirajzása lehet.

PELCZÉDER KATALIN az 1086-os Bakonybéli összeírással foglalkozik (55–68). A történettudományi és nyelvészeti szakirodalmak alapján részletesen bemutatja a hamisított oklevélnek tartott forrást. A szerző véleménye szerint a nyelvemlék és szórványai a benne rejlő különféle kronológiai rétegek elkülönítése után forrásértékűek lehetnek a nyelvtörténet és a névtudomány számára.

PÓCZOS RITA a *Lupa* és a *Kapos* víznevek eredetét tárja fel tanulmányában (69–83). A pécsi püspökség alapítólevelének e két szórványán keresztül a szerző két jellemző etimológiai problémát mutat be: a *Lupa* víznév kapcsán az elszigetelt, egyedüli, de több nyelvből eredeztethető adat esetét, az átlátszó etimológiájú *Kapos* esetén pedig a névmotiváció visszafejtésének a nehézségeit. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen kétes etimológiájú nevek nem jelenthetnek elég biztos alapot ahhoz, hogy széles körű történeti következtetéseket építsünk rájuk.

A *kő* utótagú várnevek vizsgálatának szenteli tanulmányát KOVÁCS HELGA (85–101). A vonatkozó adattár közlése után bemutatja a névtípus térbeli és időbeli elterjedését, és arra a következtetésre jut, hogy a legkorábbi ilyen típusú várnevek a 13. század második felében az építés helyszínének nevéből, azaz a hegynévből jöttek létre metonimikus úton. A *kő* utótagú nevek későbbi kialakulásában nagy szerepe lehetett a már meglévő várnevek analógiájának, de a német várnevekre jellemző *Stein* utótag is motiváló lehetett.

BÖLCSKEI ANDREA írásában egy jellegzetes névcsoport, az egyházi birtoklásra utaló történeti helynevek vizsgálatának a kérdéseivel foglalkozik (103–119). Tanulmányában javaslatot tesz egy adatbázis létrehozására. Felvázolja, hogy milyen kritériumok szerint, milyen források használatával lehetne ezt megvalósítani, továbbá felsorolja, hogy milyen típusú adatokat kellene tartalmaznia egy ilyen adattárnak, amely lehetővé tenné e helynévtípus széles körű elemzését.

Az egyik legelterjedtebb és legkorábbi családnévtípusról, a helynévi eredetű személynevekről értekezik TÓTH VALÉRIA (121–135). Írásában bemutatja a névcsoportot és a névadás lehetséges motivációit, elkülönítve a jobbágyi és a birtokos névviselők esetét. Ezek után a korábbi szakirodalmakra reagálva kifejti véleményét a formáns nélküli alakban használt helynévi eredetű személynevek kialakulásáról. A zárszóban a szerző szorgalmazza ilyen irányú kutatások folytatását európai kontextusban, valamint abban az irányban, hogy mennyiben befolyásolhatja a helynévi lexémák morfológiai szerkezete a személynévvé válást.

SLÍZ MARIANN tanulmányát annak a kérdésnek szenteli (137–149), hogy mennyiben lehet érdemes bevonni ómagyar kori okleveleket a történeti névkontaktológiai vizsgálatokba, és milyen felismerésekre juthat a névtudomány egy ilyen vizsgálat révén. A szerző nyelvbeli és diskurzusbeli kontaktusjelenségeket különít el. Az előbbi kategóriában bemutatja az idegen eredetű személynevek átvételének eseteit, és kitér a személynévrendszer egészét érintő változásokra, amelyeknek kontaktológiai okai is lehetnek. Diskurzusbeli kontaktusjelenségként olyan eseteket mutat be, amelyekben egy-egy név helyesírása, a lejegyzett hangalak stb. a scriptor többnyelvűségére utalhat.

MOZGA EVELIN a *h* graféma előfordulásait vizsgálta az 1211-ben keletkezett Tihanyi összeírás több mint 400 személynevében (151–164). Az elemzést segíti az, hogy a forrásnak a fogalmazványa és a hitelesített példánya is fennmaradt, s ezek közt számos különbség található a *h* grafémát illetően. A kérdéskörrel már több szerző foglalkozott.

MOZGA EVELIN külön veszi sorba a magánhangzó előtt, szóeleji helyzetben előforduló, a mássalhangzót, valamint a magánhangzót követő *h* betűjeleket, és mérlegeli, hogy hangérték nélküli írássajátosságról van-e szó, vagy ha nem, akkor az adott grafémának milyen hangértéke lehet.

A névközösség fogalmát járja körül RESZEGI KATALIN (165–176). A nevek mentális leképeződéséből kiindulva ír a személynévi és helynévi névközösségek fogalmáról, majd az utóbbi vonatkozásában sorra veszi a szakirodalomban felmerülő különféle értelmezéseket. Kitér az aktív és passzív névismertetre, névhasználatra, a település vagy régió méretének szerepére, a többnyelvű települések esetére, a régebbi korok névközösségeire, a mentális térképezésre, a névjárásokra és a hálózatmodellre mint lehetséges megközelítésmódra.

DITRÓI ÉSZTER a statisztikai módszerek alkalmazásában rejlő lehetőségekről értekezik a helynévrendszerek vizsgálata kapcsán (177–197). Írása elején felvázolja a statisztika névtani alkalmazásának történetét, és röviden összefoglalja, hogy a mennyiségi analízisnek milyen előnyei vannak. A statisztikai módszert Vas megye helyneveinek elemzésén keresztül mutatja be, az egyes jelenségek elterjedtségének fokát színekkel jelezve a megye térképén. A szerző szerint a felhasznált módszer nagyban hozzájárulhatna a névjárások létének bizonyításához és határaiak megállapításához egy, a magyar nyelvterületre kiterjedő elemzés során.

A Helynévtörténeti Tanulmányok 11. kötetében – mint látható – sokféle tanulmányt olvashatunk, amelyek nemcsak egy-egy problémakört tárnak föl konkrét példák alapján, esettanulmány jelleggel, hanem a helynévkutatás és a névtudomány elméleti és módszertani érdeklődését is tükrözik.

IMREH RÉKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Onoma 47. (2012)

Szerkesztők: ANTTI LEINO – KATHARINA LEIBRING – ANDREAS TEUTSCH.
Editions Peeters, Leuven. 379 oldal

1. Az ICOS (International Council of Onomastic Sciences) Onoma című folyóiratának a 47., tematikus száma a név és jog interdiszciplináris kérdéseivel foglalkozik. Az első 15 tanulmányban a jelenlegi törvényi helyzetet, valamint az azok létrejöttéhez vezető utat ismertetik olyan európai országokból, ahol létezik névügyi jogalkotás: 5 összehasonlító munka az északi régióval (Norvégia, Svédország, Izland, Finnország, Dánia), 3 a magyar viszonylatokkal, 1-1 pedig Franciaország, Ausztria és Lengyelország névjogi helyzetével foglalkozik, különböző nézőpontokat adva a diskurzusnak. A tanulmányok többsége (12) a személynévadás jelenlegi szabályozásával foglalkozik, de diakrón szempontok és a márkanévek kérdése is megjelenik a kötetben. A tematikus szekciót két egyéb tanulmány követi, melyek szerzői új gyakorlati és elméleti megközelítéseket javasolnak egyes névtani kérdések kapcsán. A továbbiakban a tanulmányokat nem előfordulásuk sorrendjében, hanem tematikus csoportonként ismertetem.